

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

POVSTÁNÍ VE VARŠAVSKÉM GHETTU V ROCE 1943

Povstání ve varšavském ghettu byl jeden z největších konfliktů mezi Židy a německou armádou a je považováno za jeden z nejvýznamnějších projevů protinacistického odboje během druhé světové války.

© Foto USHMM

Boje začaly 19. dubna 1943 a nacistům se vytrvalý židovský odpor podařilo zlomit až 16. května 1943.

Den začátku povstání byl ustanoven jako **Jom ha-šo'a – Den vzpomínání na oběti holokaustu.**

V Izraeli se připomíná 27. nisanu (1. polovina dubna), v zemích diaspory 19. dubna.

ŽIDOVSKÁ VARŠAVA

Židé se ve Varšavě usazují ve 14. století.

Mezi lety 1527–1768 mají zakázáno usazovat se ve městě.

Nicméně již kolem roku 1572 mohou na základě povolení Sejmu vstoupit do města.

V roce **1765** je ve Varšavě již 2519 Židů,
v roce **1816** už více než 15 tisíc a
v roce **1910** je to již 337 tisíc.

Tento vzestup byl zapříčiněn pogromy v Rusku v 80. letech 19. století, po kterých do Polska přicházejí Židé z Litvy, Běloruska, Ukrajiny.

Židovští obchodníci v 19. stol. ve Varšavě.

© Foto Polona

Varšavská Velká synagoga

PŘEDVÁLEČNÁ ŽIDOVSKÁ VARŠAVA

Před 2. světovou válkou byla Varšava s 375 tisíci židovskými obyvateli **druhým největším židovským centrem na světě** (po New Yorku): Židé tvořili 30 % obyvatelstva.

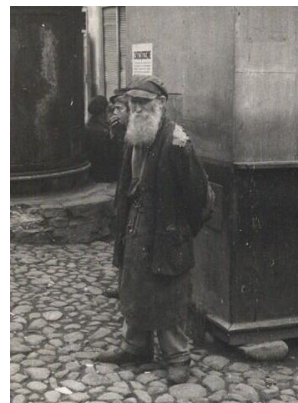
Krátce po začátku druhé světové války – 28. září 1939 – Varšava kapitulovala.

Židé byli od té chvíle vystaveni diskriminaci a byli odvlékáni na nucené práce.

Snadným cílem terorizování se stávali ortodoxní pobožní Židé lišící se na první pohled oděvem i vzezřením.

© Foto USHMM

VZNIK GHETTA

Po okupaci nacisté nařídili soustřeďovat Židy do ghatt ve velkých městech, tedy i ve Varšavě.

Počátkem října 1939 byla vytvořena tzv. **židovská rada** (Judenrat), do jejíhož čela byl dosazen **Adam Czerniaków** (1880–1942). Až do své smrti si psal deník.

Czerniaków 12. října 1940 píše: „Je pod mrakem. Dnes je den smíření. Chtěl jsem jet do kanceláře později, abych nedemonstroval nevhodný ateismus. Schoen vyhlásil, že na rozkaz generálního guvernéra, a ve jménu nejvyšší autority, je založeno ghetto. Dostal jsem mapu německé čtvrti a odděleně také mapu ghetta. Ukázalo se, že příhraniční ulice ghetta budou přiděleny Polákům. Do 31. října je usídlení v ghettu dobrovolné, poté povinné.“

Ghetto vzniklo na základě nařízení německé okupační správy v **říjnu 1940**.

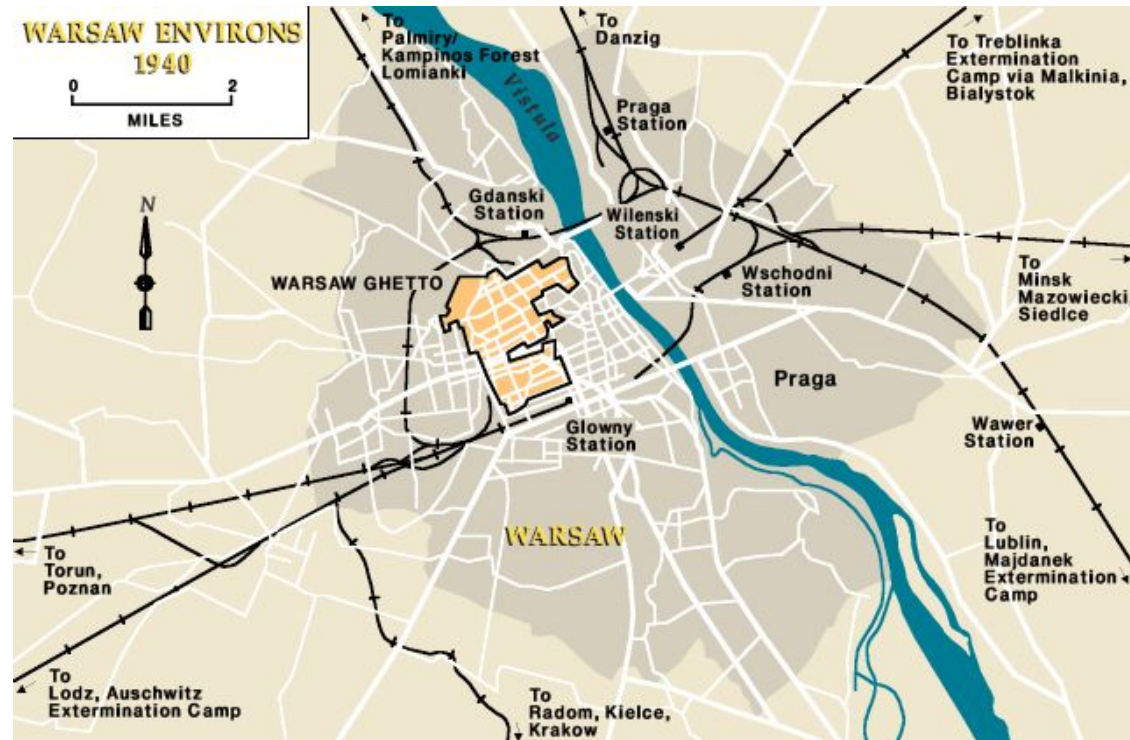
Oficiálně byli Židé o vzniku ghetta **informováni 12. října, na svátek Jom Kippur**.

Poláci, kteří žili v oblasti, kde mělo ghetto vzniknout, byli **nuceni se do 31. října vystěhovat**. Naopak **Židé**, kteří žili mimo plánované ghetto, se sem **museli přestěhovat do 16. listopadu**.

© Mapa USHMM

Mnoho lidí v ghettu **zemřelo na následky nemocí a vyhladovění** ještě před začátkem deportací do koncentračních táborů.

Zajímavé je, že do ghetta bylo **deportováno také 2000 pokřtěných Židů**, kteří směli používat kostel a měli vlastního kněze neárijského původu.

Postupně bylo do ghetta nastěhováno 450 tisíc osob. Ghetto pak mělo cca 4 % rozlohy Varšavy (cca 3 km²), kde se tísnilo až 35 % obyvatel města.

Hranice ghetta se několikrát měnily, později bylo **rozděleno na dvě části** – tzv. **Velké a Malé ghetto**.

Spojeny byly dřevěným mostem, jenž přetínal ulici Chłodna na rohu s ulicí Żelazna.

Opouštění ghetta bylo zakázáno 26. listopadu 1940.

Ghetto bylo postupně **obeahnáno třímetrovou zdí**. Z vnější strany bylo hlídáno německou Schutzpolizei, uvnitř operovala židovská pořádková služba.

ŽIVOT V GHETTU

Život v ghettu byl velmi tvrdý: **přehlednost, špatné sanitární podmínky a nedostatek potravin a paliva** vedly k velké úmrtnosti.

Velká část obyvatel ghetta byla naprosto bez prostředků a část z nich doslova umírala hlady. Czerniaków odhadoval, že přibližně 80 % potravin bylo do ghetta pašovaných.

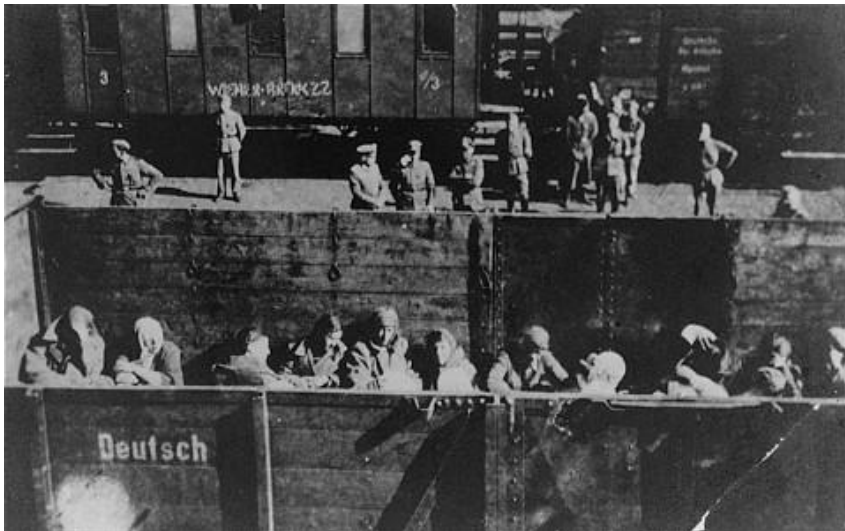
Czerniaków 28. listopadu 1940 píše: *„Ráno na žid. obci. Jednám s Mohnsem o přidělových chlebových lístcích, které už nebude městská správa po 1. prosinci dodávat, o nepořádku v budovách a uhlí a bramborách, které už nebudou do ghetta rovněž dodávány.“*

ZAHÁJENÍ DEPORTACÍ

22. července 1942 byly **zahájeny deportace Židů** z ghetta do Treblinky v rámci tzv. Velké varšavské akce.

Následujícího dne spáchal Czerniaków sebevraždu: odmítl příkaz nacistů shromáždit denně k deportacím 7 tisíc Židů.

Czerniaków zanechal své manželce dopis na rozloučenou: *„Žádají po mne, abych na smrt posílal děti svého národa vlastníma rukama. Nemůžu udělat nic jiného než zemřít.“*

Deportace pokračovaly do 21. září a deportovaly z ghetta na 300 tisíc osob. Na konci roku 1942 zbylo v ghettu pouze zhruba 60 tisíc osob. Původní ghetto bylo rozděleno do tří samostatných částí a proměnilo se spíše v pracovní tábor.

Posléze do **ghetta pronikly zvěsti, že Treblinka je vyhlazovacím táborem** a z důsledku toho se zbývající židovští obyvatelé rozhodli

Informace se do ghetta dostávaly např. díky pohlednicím s informacemi, co se v táborech děje, anebo díky těm, kteří z táborů utekly: tyto osoby musely vypadat „árijsky“, musely být zběhlé ve společenské konverzaci a znát několik jazyků, aby nebyli mezi nežidovským obyvatelstvem nápadní.

ODBOJOVÉ ORGANIZACE

Za účelem odporu založili dvě odbojové organizace:

- 1) **Židovská bojová organizace**, vedená Mordechajem Anielewiczem, známý je také Marek Edelman, který jako jeden z mála povstání přežil, a
- 2) **Židovský vojenský svaz.**

Nejmladší z bojovníků při povstání byl ročník 1925, nejstarší 1908. Oba zemřeli první den povstání.

Monument bojovníkům
ghetta ve Varšavě

Mordechaj Anielewicz
(1919 –1943)

Marek Edelman
(1922 –2009)

PŘEDEHRA POVSTÁNÍ

Když byly 18. ledna 1943 znovu **zahájeny deportace**, odmítali se Židé shromažďovat k transportu a vypukl ozbrojený odpor a německé jednotky byly přepadávány.

Přestože měla zbraň pouze desetina Židů, **podařilo se jim německé vojáky zahnat.**

© Foto USHMM

Deportace na čas přestaly, ale Židé tušili, že **ozbrojený konflikt je nevyhnutelný** a začali se na něj připravovat.

V ghettu začalo shromažďování zbraní, byl **připravován plán obrany a budovány podzemní bunkry.**

Bojovníci zamýšleli **povstání jako znamení odporu** a z toho důvodu také nepřipravovali žádné únikové cesty z ghetta. Ostatně ani, pokud by se dostali z ghetta, neměli by šanci přežít.

I tak však Židé měli jen minimum těžších zbraní a nedostatek munice.

Marek Edelman vzpomíná: *„Bylo nás přesně tolik, kolik jsme měli pistolí. Odhodlaných bojovat bylo mnoho, jen zbraně chyběly. Zbraň byla tehdy nejdůležitější věc. Od začátku jsme věděli, že nemůžeme vyhrát. Ale byli jsme mladí a těšilo nás, že jsme Němcům překazili plán. Že lidé nejdou pokorně na smrt, že nikoho z nás bojujících nedostanou živého.“*

POČÁTEK POVSTÁNÍ

Večer **18. dubna 1943** bylo ghetto **obklíčeno** německým vojskem a polskou policií.

Druhý den měla začít likvidace ghetta: ráno vpochovali do ghetta němečtí vojáci, kteří však byli nečekaným **útokem Židů zaskočeni**.

V poledne vedení Wehrmachtu **převzal SS-Gruppenführer Jürgen Stroop**.

Navečer byli **Němci nuceni se stáhnout**.

Mordechaj Anielewicz po několika dnech bojů napsal: *„Sen mého života se splnil. Židovské povstání se stalo skutečností. Byl jsem svědkem nádherné, hrdinské války židovských bojovníků.“*

Němci se zaměřili na taktiku **vypalování domů plamenomety**, oblast s největším odporem byla vybombardována Luftwaffe.

Židovské velitelství na Muranowského náměstí bylo **po čtyřech dnech dobyto**, většina obránců byla již mrtvá nebo zraněná; asi dvaceti lidem se podařilo z ghetta uprchnout.

Ghetto bylo **dům po domu vypalováno a likvidováno**. V důsledku nedostatku munice byli **Židé nuceni změnit taktiku** – zprvu na Němce útočili z domů, nyní se **stáhli do podzemních bunkrů** a prováděli jen cílené akce.

Odbojáři a zbylí Židé se **ukrývali v podzemních bunkrech**, které musely být ze strany nacistů jeden po druhém likvidovány.

© Foto USHMM

I přes nedostatek zbraní a potravin dokázali **Židé vzdorovat německé přesile řadu dní**.

Ke konci dubna byla většina bunkrů a skrýší odhalena, hodně domů vypáleno nebo srovnáno se zemí. Mnoho bojovníků bylo **otráveno plynem**, který do bunkrů zaváděli Němci, nebo **spáchalo sebevraždu** (včetně vůdce povstání Anielewicze).

Několika málo bojovníkům ghetta se podařilo kanály dostat na árijskou stranu. Většina z nich se připojila k některému z židovských partyzánských oddílů bojujících v polských lesích. Patřil k nim i Marek Edelman.

© Foto USHMM

KONEC POVSTÁNÍ

Teprve **16. května 1943** prohlásil německý velitel likvidace ghetta Jürgen Stroop **akci za ukončenou** a na znamení vyhlazení varšavských Židů nechal **strhnout velkou varšavskou synagogu**, která stála mimo ghetto.

Ruiny tzv. Velké varšavské synagogy

Ve skutečnosti se ještě dlouho na **troskách ghetta odehrávaly ozbrojené boje**. Dokonce ještě v době varšavského povstání v srpnu 1944 byli v labyrintu podzemních bunkrů nacházeni ukrytí Židé.

Dopadení Židé byli z velké části na místě zastřeleni, zčásti deportováni do vyhlazovacích táborů.

© Foto USHMM

BILANCE OBĚTÍ

Přesné údaje o úmrtích je nesnadné zjistit na obou stranách.

Na **židovské straně** se uvádí cca 1000 bojovníků, z nichž přibližně tři čtvrtiny padly.

Počet **vojáků na německé straně** se také obtížně určuje, protože Wehrmacht spolupracoval s polskou policií; padlo nejspíše okolo 300–500 německých vojáků.

Jürgen Stroop v oficiálním hlášení uvedl pouze 16 zabitých a 85 zraněných vojáků.

LITERATURA A ZDROJE

Například:

- Bernard MARK: *Hrdinná kapitola. Příspěvek k dějinám povstání ve varšavském ghettu*. Praha 1958.
- Emanuel RINGELBLUM: *Notes from the Warsaw ghetto*. New York, 1974.
- Adam CZERNIAKÓW: *The Warsaw Diary of Adam Czerniaków*. New York, 1999.
- Marek EDELMAN: *A byla láska v ghettu*. Praha 2010.

Varšavské ghetto během druhé světové války:

- <http://www.youtube.com/watch?v=YOom3eCYX1o&feature=related>

Povstání ve varšavském ghettu, anglicky:

- http://www.youtube.com/watch?v=8bjY6L_MUkY